

МАЗМҰНЫ БАЙ, ҒЫЛЫМИ МӘНІ ЗОР, ПРАКТИКАЛЫҚ МАҢЫЗЫ ҮЛКЕН

*Жангара Дәдебаев,
филология ғылымдарының докторы, профессор,
ал-Фараби атындағы ҚазҰУ Абай ғылыми-зерттеу
институтының директоры*

Еліміздің халықаралық байланыстары мен қатынастарының қарқынды дамуы мәдениетаралық мамандықтар бойынша жоғары білімді, білікті, күзиретті мамандарды даярлауға жаңа талаптар қойып отыр. Ол талаптардың өзегінде білім алушының алған білімін ұдай жетілдіру және өзінің, айналасының, елдің пайдасына, игілігіне жұмсау күзиреттілігін қалыптастыру туралы қағида жатыр. Бұл маңызды, сонымен қатар өте көне замандардан бері келе жатқан қағида. Соған қарамастан бүгінгі білім беру ісін осы қағида негізінде қайта қарап, саралаудың артықшылығы жоқ. Өйткені теориялық білімнің байлығы оны мәдениетаралық деңгейлерде іс жүзінде дұрыс қолданып, халықтың пайдасына жарату әрқашанда өзекті міндет болып қала береді.

«Аударма ісі» - мәдениетаралық сипатымен дараланатын мамандықтардың бірі. Сондықтан аудармашылар мен аударматанушы мамандарды даярлау ісі бұл талаптардан тыс қала алмайды. Білім алушыларға ұсынылып отырған хрестоматиялық оқу құралы осы талаптардан туатын міндеттерді із жүзіне асыру мақсатында дайындалды.

Хрестоматияның құрылымы тиісті талаптар негізінде белгіленген жүйеге сай анықталған. Әуелі аударма теориясы мен методологиясының ілкі негізі болып саналатын байырғы трактаттар берілген. М.Т. Цицеронның (б.з.д. 106-43 жылдар), И. Стридонскийдің (347-420 жылдар), М. Лютердің (1483-1546) еңбектері бүгінде ешбір оқу құралдарынан немесе жеке басылымдардан топтасқан күйінде табылмайтын аса маңызды және сирек кездесетін дерек көздерінің қатарына жатады. Оларда аудармашы еңбегі, аударманың теориясы мен тәжірибесі, методологиясы саласында ғылыми және практикалық маңызы зор қағидалар, ойлар жинақталған. Осы топта француз Этьен Доленің (1509- 1546), итальяндық Леонардо Брунидің (1374-1444) аударма туралы трактаттары да болуы керек еді, олар техникалық себептермен оқу құралының бұл басылымына енгізілмеді. Енді бір топта «Аудармашы Хартиясы» арнайы берілген. Бұл - аударма ісінің сапасы туралы халықаралық нормаға айналған қағидалардан тұратын бірден-бір ресми құжат. Оны білудің және кәсіби қызметте пайдаланудың аудармашы үшін өмірлік маңызы зор. Өкінішке қарай, бұл құжат бүгінге дейін оқу үдерісіне арнайы енгізілмеген күйі қалып келді. Аударма саласының мамандары үшін оның талаптарын, нормаларын, өлшемдерін, қағидаларын білу және кәсіби қызмет саласында лайықты пайдалану - басты міндеттердің бірі. Аударманың теориясы мен тәжірибесі, методологиялық мәселелері туралы біздің заманымыздың таңдамалы ойлары мен пікірлері,

пайымдаулары мен талдаулары өз алдына топтастырылған. Сонымен қатар әлемнің көрнекті аудармашыларының өз еңбектері, тәжірибелері, аудармашы лабораториясы жайлы айтқан ойлары да білім алушылар үшін пайдалы, ғибратты болары анық.

Оқу құралына енген әр дерекке байланысты пысықтау сұрақтары, тапсырмалар берілген. Олар білім алушылардың өздігінше орындайтын жұмыстарының басты бағыттары мен міндеттерін көрсетеді және олардың кәсіби құзіреттіліктерінің қалыптасуына ықпал етеді.

Хрестоматияның алдына қойылған мақсат үлкен, оған жету үшін бірнеше құрамдас міндеттерді шешу көзделеді. Алдымен, білім алушыларды аударманың теориясы мен методологиясы туралы байырғы ескерткіштерде, трактаттарда негізделген білім қорымен таныстыруға көңіл бөлінеді. Білім алушылардың таңдаған мамандығы бойынша жинақталған білім қорының ішінен ілкідегі, байырғы ескерткіштерді, трактаттарды, олардағы басты қағидаларды білуі аса маңызды. Ал ол ескерткіштер мен трактаттарды үш тілде (түпнұсқа тілінде, орыс, қазақ тілдерінде) қатар оқып, білу болашақ мамандардың кәсіби біліктіліктің жаңа сападағы деңгейіне жетуіне ықпал ететін болады.

Болашақ аудармашылар мен аударматанушылардың үш тұғырлы тіл концепциясын іс жүзіне асыру кеңістігінде қызмет етуіне тура келеді. Аударма саласының мамандары үшін үш тілді білу қай кезде де мәдениетаралық қатынастың, кәсіби қызмет етудің бірден-бір басты шарты болып келгені белгілі. Тілдің қатынас құралы екенінде де сөз жоқ. Ғылым мен білім, мәдениет саласында үш тұғырлы қатынас құралы қандай маңызды болса, сол қатынас құралдары арқылы тиісті кәсіби салада аудармашылық іспен шұғылдану, ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу, әсіресе, салыстырмалы сараптау, салыстырмалы талдау, салыстырмалы бағалау нәтижесінде сапалы, инновациялық білім өндіру құзіретіне қол жеткізу де сондай игілікті құндылықтар қатарына жатады. Бұл ретте игілікті деген құндылықтарға қол жеткізу аудармашы үшін түпкілікті мақсат болса, ұсынылып отырған хрестоматия тиісті саладағы білім көзі болумен қатар сол мақсатқа жету үшін қажетті мәдениетаралық қатынас дағдыларын қалыптастыратын құрал қызметін атқарады.

Отандық білім беру жүйесінде аударма ісі маманының мәдениетаралық қарым-қатынас өрісіндегі кәсіби білімі мен біліктілігі, инновациялық білім алу және инновациялық білім өндіру, оны коммерциализациялау құзіреттілігі басты қажеттілік ретінде қалыптасты. Осы тұрғыдан жасалған байыптаулар жоғары мектеп жағдайында болашақ маманның кәсіби мәдениетаралық қатынастағы дайындығы мен біліктілігі кей жағдайларда тиісті талаптарға толық сай келмейтінін көрсетеді. Оның үстіне мәдениетаралық қатынас кеңістігінде маманның кәсіби құзіреттілігін жоғары білім мазмұнының еуразиялық компоненттерімен сабақтас сараптауға батыл бетбұрыс барын ескеруге тура келеді. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, маманның мәдениетаралық қатынас өрісіндегі кәсіби құзіреттілігі оның кәсіби қалыптасуы мен жетілу, кемелдену мүмкіншілігінің басты көрсеткіші болып

есептеледі. Мәдениетаралық қатынас кеңістігінде тиісті кәсіби құзіреттілігі болмайынша, көркем аударма ісінің білікті маманы, білікті аударматанушы болу қиын.

Үш тілді жақсы білген маманның бәрі үш тілде бірдей аударма жасай алады деу артық. Үш тілді немесе екі тілді жақсы білетін мамандардың сол тілдердің бірінен екіншісіне аударуға қабілеті жетпейтін жағдайлар да аз емес. Екі немесе үш тілді жақсы білу аудармашының немесе аударматанушының кәсіби қызметін ойдағыдай атқаруының басты шарты екені туралы жоғарыда айтылды. Бірақ бұл үш тілді бірдей жақсы білетін аудармашы сол тілдердің бірінен екіншісіне немесе керісінше жақсы аударма береді деген ұғымды білдірмейді. Аударма түрлерінің әрқайсысының өз ерекшеліктері, өз қиындықтары бар. Жазбаша аударманың қиындықтары аударылатын мәтіннің мазмұндық ерекшеліктеріне, тегі мен түріне байланысты анықталады. Мысалы, техникалық ғылым саласынан хабары жоқ аудармашы техникалық мазмұндағы мәтіндерді аударма алмайды. Ал көркем аудармада қажетті сапаға қол жеткізу үшін, тілдерді жақсы білу жеткіліксіз, оған қоса шығармашылық шеберлік қажет болады. Ондай қабілет, біліктілік мен аудармашымын дегендердің өзінен де сирек табылады. Абайды арғы мен бергідегі бүкіл аудармашылар болып орыс тілінің өзіне аударма алмай жүргені көркем аударманың осындай ерекшеліктерімен сабақтасып жатыр. Аударма саласында кәсіби білім беру ісінде мұндай айрықша талаптарды да ескеруге тура келеді. Ондай талаптарға сай маман дайындау оңай емес. Солай бола тұра мәдениетаралық қатынастардың дамуы мен өркендеуінде көркем әдебиет аудармашыларын дайындау ісін жақсартудың әлеуметтік маңызы өте жоғары екені даусыз. Әсіресе, ұлттық әдебиеттің классикалық үлгілерін өзге тілдерге лайықты аударуды оң жолға қою бірінші кезектегі міндеттердің бірі екені анық. Жоғары білім беру жүйесінде кәсіби аудармашы және аударматанушы дайындаудың осы талаптарынан туатын міндеттерді іс жүзіне асырудың инновациялық технологиясының талаптары ескерілген оқу құралдарын жасаудың өзектілігі де дау тудырмайды.

Аудармашы мен аударматанушы мамандарды дайындаудың қазіргі ахуалы байырғы үрдіс арнасынан толық шығып, жаңарып болған жоқ десек, артық емес. Ал жаңару, жаңғыру атымен өндіріске енгізіліп жатқан жаңа құралдардың көпшілігінің практикалық маңызы әлжуаз болып келеді. Бұл бағыттағы іс-шаралар бір жоғары оқу орындарында оқу пәндерін ұдайы өзгерту деңгейінде, екінші бір жоғары оқу орнында тіл үйрену бағытында, басқа бір жоғары оқу орындарында белгілі бір жұп тілдер (орыс-ағылшын, ағылшын-орыс, қазақ-орыс, орыс-қазақ, қазақ-қытай, қытай-қазақ, т.б.) шегінде жүзеге асырылуда. Мұндай жүйенің мәдениетаралық қарым-қатынастардың маңызды, өзекті деген бағыттарын, салаларын қамтуға өресі жетпейді. Мысалы, аудармашылар мен аударматанушыларды орыс-ағылшын тілдері шегінде дайындау орыс тілінен ағылшын тіліне аудару бағытында немесе ағылшын тілінен орыс тіліне аудару бағытында жүргізіледі. Ал орыс тілінен ағылшын тіліне, ағылшын тілінен орыс тіліне бірдей аудару бағытында мамандануға білім алушылардың немесе білім берушілердің

мүмкіншіліктері жете бермейді. Қазақ тілінен орыс тіліне, орыс тілінен қазақ тіліне бірдей аудару бағытының жағдайы да осындай. Мұның түпкі төркіні аудармашылар мен аударматанушыларды дайындауға берілетін мемлекеттік тапсырыстың табиғатымен байланысты анықталады (қазақ бөлімі, орыс бөлімі). Мамандық бойынша оқу мен оқыту құралдарының уақыт талабына қарай жаңартылмауы, жаңғыртылмауы, жаңадан жасалмауы немесе мүлде болмауы бұл жағдайды ауырлата түседі.

Істің мәнінен, өмірлік тәжірибеден туып отырған талап - аудармашылар мен аударматанушыларды үш тұғырлы тілдік қарам-қатынас өрісінде бірдей кәсіби құзіреті жеткілікті деңгейде дайындау. Мұның мәнісі қазақ↔орыс↔ағылшын (немесе басқа) тілдерінде бірдей кәсіби құзіретті маман дайындауды қамтамасыз ету мүмкіншілігімен анықталады. Мұндай мүмкіншілікке қол жеткізу оңай емес. Өйткені бүгінде бір топтағы жиырма бес білім алушыны бес-бестен бөліп, әрқайсысын белгілі бір жұп тілдер немесе үш тіл шегінде мамандандыруға жағдай да, мүмкіншілік те жоқ. Бұл міндетті бүгін шешу қиын болғанмен, соған лайықты негіз жасаудың қажеттігі дау тудырмайды. Хрестоматиялық оқу құралы осы аяда жасалған және жасалатын негізгі жұмыстардың бастапқы және басты бір нәтижесі болып табылады.

Аударма теориясы мен методологиясы, аудармашы еңбегінің лабораториясы туралы ғылыми және практикалық маңызы зор байырғы трактаттар мен бүгінгі байыптаулардың басын біріктірген мұндай оқу құралы еліміздің білім беру тәжірибесінде бұрын-соңды болған емес. Оның студенттер үшін берері көп, пайдасы мол. Сонымен қатар ондағы ғылыми және практикалық қағидалар, норма түрінде бекіген өлшемдер магистранттар мен докторанттар, зерттеушілер мен оқытушылар үшін де пайдалы.

Хрестоматияға енген дерек көздері әр жылдары «Абай институтының хабаршысы» журналында жарияланып, оқу процесіне енгізілген, сараптаудан өткен, лекциялық курстар дайындау ісінде пайдаланылған.

*«Аударматану мен әдеби компаративистиканың
өзекті мәселелері» атты халықаралық
ғылыми-теориялық конференция материалдары.
21 ақпан, 2013 жыл. – Алматы: Қазақ
университеті, 2013. – 3-6-беттер.*